

Bălcescu ismeretlen levele 1849-ből

E sorok írójának jutott osztályrészéül, hogy 1968-ban, a krakkói Czartoryski-levéltárban folytatott kutatásai közben Nicolae Bălcescunak egy kiadatlan levelét találja meg. Íme, a levél francia eredetije és annak magyar fordítása:

Mehadia, le 20 Mai 1849.

Mr. Balcesco à Mr. Bystrzonowski.

Je suis depuis hier aux baines de Mehadia où j'ai trouvé le Général Bem; il restera ici deux ou trois jours encore et partira après pour Temesvar. Il m'a dit que vous auriez mieux fait de vous rendre à Debretzin avant de venir ici étant plus près de Pančova; je pense qu'il écrira aussi.

Quant à moi comme ce que j'ai à faire ici, dépende qu'avant tout j'aillie à Debretzin près du Gouvernement, je pense partir demain. Je regrette beaucoup de ne pas pouvoir faire le voyage avec vous; mais autre que le tems [!] presse je ne suis pas encore sur si vous vous déciderez à venir ici ou bien aller tout droit à Debretzin.

(Korabeli másolat. Krakkói Narodnawa Múzeum, Czartoryski-könyvtár és levéltár osztálya, 5370. szám. Adam Czartoryski levélmásolati könyve, 233.)

Magyarul:

Mehádia, 1849. május 20-án.

Bălcescu úr Bystrzonowski úrhoz.

A tegnap óta Mehádiafürdön tartózkodom, ahol Bem tábornokkal találkoztam; ő két vagy három napot fog itt maradni, aztán indul Temesvár felé. Ő azt mondta nekem, hogy Ön jobban tenné, ha Debrecenbe menne, mielőtt ide jönne, mert közelebb van Pancsovához; gondolom, hogy ő még írni fog Önnek.

Ami az én itt tartózkodásomat illeti, azt az szabja meg, hogy minél előbb Debrecenbe, a kormányhoz igyekszem, gondolom, hogy holnap indulok. Nagyon sajnálom, hogy nem utazhatok Önnel; de egyrészt az idő sürget, másrészt még nem vagyok biztos abban, vajon Ön úgy határoz, hogy ezt az utat választja, vagy pedig egyenesen Debrecenbe indul.

Forrásközlésünkhöz néhány sor magyarázatot kell fűznünk.

Különösen P. P. Panaitescu és Kovács Endre voltak azok, akik a lengyel

emigráció 1848—49-es európai szintű diplomáciai tevékenységére felhívták a figyelmet (P. P. Panaitescu: *Emigrația polonă și revoluția română de la 1848*. București, 1929. és Kovács Endre: *A Kossuth-emigráció és az európai szabadsághozgalmak*. Budapest, 1967.), ha a kérdést tulajdonképpen a Bălcescuval kapcsolatos több tanulmány érintette is. Az említett történészek eredményein túlmenően még sok értékes adatot rejtenek magukban a krakkói Czartoryski-levéltár sárguló papírlapjai, melyek többek között a „népek tavaszá”-nak jobb megértéséhez segítenek bennünket; innen kerültek felszínre egyebek mellett az 1848-as román és magyar forradalmakra, Bem forradalmi tevékenységére, a lengyel emigráció diplomáciai működésére vonatkozó adalékokon kívül Bălcescu békemissziójára vonatkozó adatok, köztük az ismert román forradalmár fentebb közölt, kiadatlan levele.

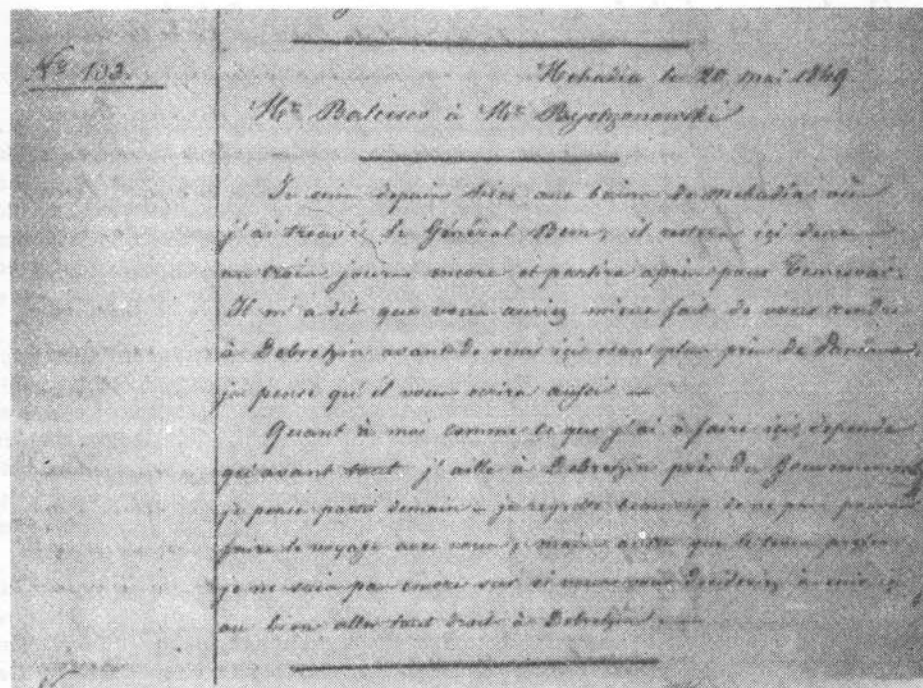
Ezzel a Mehádiafürdőről, 1849. május 20-án keltezett és Ludwik Bystrzowski lengyel főmegbíztathoz, Pancsovába küldött levéllel, a Bălcescu teljes levelezésének G. Zane gondozta kiadásában (N. Bălcescu: *Opere*. IV. *Corespondență*. Ediție critică de G. Zane. București, 1962.) belefoglalt 183 levelet egy újjal egészíthetjük ki. A kiadványban felsorolt, Bălcescu-leveleket őrző gyűjteményekhez pedig hozzá kell adnunk a krakkói Czartoryski-archívumot is, ahonnan a levél előkerült.

Szólanunk kell röviden a levél megírásának körülményeiről. Ismeretes, hogy a párizsi román hazafiakkal egyetértésben Ion Ghica, a konstantinápolyi román emigráció vezetője Bălcescunak azt a megbízást adta az 1849 tavaszán mutatkozó forradalmi fellendülés idején, hogy békét hozzon létre a román és magyar forradalmi erők között, s ezzel megteremtse a román forradalom újrakezdésének a feltételeit. Kezdeményezése egybeesett a lengyel emigráció politikai elképzeléseivel és támogatta azt a piemonti demokratikus kormány is.

Igy 1849. április 14-én kis csapat indult lovaspostán Konstantinápolyból Debrecen felé, soraiban Bălcescun és a román emigráns-társain kívül ott lovagolt Michal Ilinski-Ilaj (Skander bej), a lengyel emigráció Czartoryski-vezette szárnyának ágense és Alessandro Monti olasz kapitány, Gioberti piemonti kormányának megbízottja. Míg a többiek elszakadtak tőle a kalandos utazás során — a Bánságban öldöklő harcot vívott a Bem és Perczel Mór vezetése alatt előnyomuló magyar forradalmi hadsereg az osztrák csapatokkal —, Ilinski végigkísérte Bălcescut, együtt keresték fel Perczelt, majd pedig Bemet. Bălcescu békemisszióját támogatta a levél címzettje, Bystrzowski is, akitől a román forradalmi demokrata politikus Bemhez szóló ajánlólevelet is kapott Belgrádban.

Bystrzowski aktívan bekapcsolódott a román—magyar megbékélési tárgyalásokba, Ilinskin kívül neki is el kellett volna kísérenie Bălcescut Mehádiafürdőre, hogy Bemmel találkozzanak. Bystrzowski azonban késett és nem volt jelen a találkozón, melynek részletei Bălcescu levelezéséből ismeretesek. Bem mindenben hajlandó volt támogatni Bălcescu törekvéseit a magyar—román szövetség létrehozásában, katonai funkciójánál fogva különösen a forradalmi erők oldalán harcoló román légió kérdésében, de csak Kossuth Lajos kormányzó-elnök felhatalmazása alapján. Bem ugyanis kifejtette Bălcescunak Ilinski jelenlétében, hogy ő katona, politikai kérdésekbe nem avatkozik, ha azonban Kossuthtól utasítást kap, a román légióhoz szükséges emberállományt rendelkezésre bocsátja. Ezt a gondolatot fogalmazza meg Ilinski 1849. május 31-én kelt, kiadatlan levele is: „Bem tábornok — írja — Czajkowski levelének olvasása után azt mondta nekem, hogy magánszemélyként fogadhatja Bălcescu urat és nem úgy, mint a román párt egyik megbízottját, mert ő nem akar politikai kérdésekbe avatkozni a kormányzó-elnök tudta nélkül.” Egyébként a beszélgetés során a lengyel emigráció irányvonalát illetően Bem kifejtette, hogy „a legjobb politika a harc” az abszolutista nagyhatalmak ellen, Len-

gyelország felszabadítása érdekében. Ebben a harcban a magyar kormány támogatásán kívül a táborában lévő székely katonáira is számított, akik „jól verekednek“ és bíznak benne. (Czartoryski-könyvtár és levéltár. 5370. Adam Czartoryski levélmásolati könyve 263—270.) Bem segíteni akarta a román forradalmár békemisszióját, ami abból is kiderül, hogy honfitársának, Ilinskinék felajánlotta (aki, amint láttuk, Bălcescu útítársa volt), futárként küldi Debrecenbe, így nem kerül pénzébe az utazás.

Bălcescu kiadatlan levelének fakszimiléje

A Bemmel történt találkozás után írta Bălcescu a közölt levelet. Ebből kiderül, hogy eredetileg Bystrzonowskival együtt akart Debrecenbe utazni. Előzőleg azonban Bystrzonowskinak is fel kellett volna keresnie Bemet, ott találkoznia Bălcescuval, hogy együtt folytassák aztán az utat a magyar forradalmi kormány ideiglenes székhelyére. Bem azt tanácsolta Bălcescun keresztül honfitársának, hogy mielőtt hozzá menne, utazzon először a Pancsovához közelebb fekvő Debrecenbe. Bălcescu levelében kifejti Bystrzonowskinak: terveit annak a célnak veti alá, hogy minél előbb a magyar kormányhoz szeretne jutni, és másnap, május 21-én indulni is akar. Igen sajnálja, hogy nem utazhatnak együtt, de őt sürgeti az idő.

A további események már ismereteseek, azt is tudjuk, hogy Bălcescu aggodalma indokolt volt: Bystrzonowski még június 3-án sem ért Debrecenbe, míg ő május 27-én már megérkezett, és a következő napon Kossuth fogadta is. Ezzel megkezdődött a másfél hónapig tartó tárgyalássorozat a magyar és román forradalmi vezetők között, melynek legjelentősebb eredménye a két nép szövetségének békeokmánya: a *Projet de pacification*.

Csetri Elek

Székely rovásírásos szövegek megfejtése

A székely rovásírás ősiségét a középkori krónikák is bizonyítják. A Bécsi Képes Krónika például ezt írja róla: „Ezen székelyek (zekuli), a szkíta betűket még el nem felejtvén, azokat nem tinta és papiros segítségével, hanem pálcákra metszés mesterségével rovás módjára használják“ (In baculorum excisionis artificio, dicarum ad instar, utuntur). Beszél róla Thuróczi krónikája, majd különös érdeklődés nyilvánul meg iránta az újjászületés korában, amikor Bonfini, Nicolaus Olahus, Verancsics, Szamosközi István és mások írnak róla, utalnak rá vagy foglalkoznak vele.

A múlt század végén a feledésbe merült íráskorok megfejtésében elért nagy eredmények hozzájárultak a székely rovásírás kutatásához, és egymás után számos közlemény, összefoglaló tanulmány foglalkozott eredetével, jeleivel, összefüggéseivel, és igyekezett elkülöníteni a valósággal elburjázott hamisítványoktól, melyeknek éltetője a rosszul értelmezett „nemzeti lelkesedés“ volt. 1915-ben Sebestyén Gyula összegyűjtötte és kiadta az addig ismert valamennyi emléket, és megkísérelte megállapítani a székely rovásírás helyét az írásrendszerek történetében.

Műve, bármennyire is alapvető volt, a kérdést természetesen nem zárta le, annál inkább nem, mert mindegyre újabb emlékek kerültek felszínre, nagyobb összefüggések tisztázódtak. Sebestyén tanulmánykötete után Németh Gyula összefoglaló tanulmánya következett, legújabbán pedig Csallány Dezső, a nyíregyházi múzeum őre, a történelemtudományok kandidátusa, neves történész és régész szentelte kutatásai nagy részét e kérdésnek. Csallány eredeti kutatásterülete főként a népvándorlás korára terjed ki, és elért eredményeiről több tanulmány és monográfia tanúskodik. A rovásírással 1950 óta kezdett foglalkozni, amikor egy battonyai halom aljában rovás-felíratos gyűrűt találtak. Azóta elmélyült, alapos munkával ismét revízió alá vette az összes felíratokat, és megfejtette az utóbbi évtizedekben előkerült rovásos emlékeket. 1968 folyamán hivatalos tanulmányúton járt hazánkban, és ígéretéhez híven a rovásírásról az alább közölt dolgozatot küldte el a Korunk számára.

Ugy érezzük, hogy hazai olvasóink részére tájékoztatás végett a tanulmányhoz néhány megjegyzést kell fűznünk.

Csallány a székely rovásírás eredetét kutatva szoros kapcsolatot talál az avar, a magyar és a székely rovásírásrendszerek között. Ezt az avarkori temetőkből előkerült rovásos felíratok, valamint a — korábban ismeretlen — magyar rovásos emlékek tették lehetővé. Noha a régebbi szerzők rendszerint magyar rovásírásról beszéltek, az utóbbi időkig az emlékek csaknem kizárólagosan a székelyek lakta területekről kerültek napvilágra.

Csallány mind a magyar, mind a székely rovásírás alapját az avar rovásírásban találja meg, sőt a közöttük meglevő rokonság, benső kapcsolat, szerinte, eddig nem sejtett összefüggéseket, népi rokonságot tár föl. Az avar és a szláv együttélés a Kárpát-medencében történeti tény, és ugyanígy történelmileg igazolható bizonyos avar törzseknek továbbélése és asszimilálódása a magyarokkal. Az így létrejött közös alap magyarázatot nyújt mind a művészetben megfigyelhető azonos mozzanatokra, mind pedig az avar, magyar és székely rovásírásrendszerek belső összefüggéseire. Az avarok, mostani ismereteink szerint, Erdélyben tartósan nem telepedtek meg; a honfoglaló magyarok itt a román őslakossággal és a szlávokkal találkoztak, a székelyek viszont csak a XI—XII. században jutottak el későbbi, állandó települési helyükre, ahová magukkal hozták rovásírásukat. Együttélve az itt talált népekkel, azoknak írásmódja hathatott írásrendszerükre, ami egyben megmagyarázza Kézainak a székely rovásírás román eredetéről szóló megjegyzését.

A székely rovásírás — amint az Csallány tanulmányaiból is kitűnik — összesen 32 rovásjeltől áll, ezek közül 24 mássalhangzó, 8 magánhangzó. A rovásjel-változatok száma azonban ennél több, s ezekhez még a betű-összevonások, az ún. ligatúrák járulnak. A rovásírás eredeti betűsorát nem ismerjük, mert a felszínre került ábécék már a latin mintát követik. A betűk alakja a rovás technikának megfelelően többnyire szögletes.

A rovásírás-jelleget az „írott” és nem „rovott” emlékek közül legjobban a nikolsburgi ábécé közelíti meg.

A nagyszentmiklósi aranykincs rovásos feliratainak megfejtését — bármennyire értékes is — helyszűke miatt e cikkben nem közölhetjük, és meg kellett elégednünk a szerző eredményeinek összegezésével. De az érdeklődőknek figyelmét felhívjuk a szerzőnek a könyvészeti jegyzetben jelzett alapvető tanulmányára.

A karácsonfalvi felirat megfejtését helyesnek és tudományosnak tartjuk, datálásával kapcsolatosan azonban nem hallgathatjuk el bizonyos kétségeinket. Ezeket két, a szerzőtől figyelmen kívül hagyott mozzanat keltette fel bennünk. A keletkezési évet a szerző 1459-re teszi, mivel a felirat kölapján ez az arab számokkal bekarcolt évszám is szerepel. Eddigi ismereteink szerint az arab számok Erdélyben a XV. század első felében mindössze néhány latin nyelvű feliraton fordulnak elő, és használatuk még Szebenben is az évszázad 60-as éveitől terjedt el. A másik mozzanat a falu neve: Karácsonfalva, mint a legtöbb szomszédos falu, a Homoród megkülönböztető jelzöt később kapta. E jelző nem fordul elő a Székely Oklevéltárban, és hivatalos formában a XVIII. század előtt aligha mutatható ki. E megjegyzésünkkel nem a megfejtés helyességét akarjuk kétségbe vonni, hanem csupán a két mozzanat tisztázására óhajtjuk felhívni a szerző figyelmét.

A szerzőnek a különböző rovásírásrendszerek eredetére vonatkozó elméleteire itt nem térhetünk ki, és azokat úgy tekintjük, mint amelyek a szerző egyéni felfogását tükrözik. A közölt tanulmány tartalmazza az összes eddig ismert székely rovásírásos feliratot (egy-kettőről még tudunk ugyan, de ezek a múlt év folyamán kerültek felszínre és nincsenek megfejtve), és a legfontosabbaknak megfejtését is adja. Azoknak, akik e kérdés iránt nagyobb érdeklődést tanúsítanak, a könyvészeti jegyzetben felsorolt munkákat, elsősorban Csallány Dezső tanulmányait ajánljuk.

Bodor András

A székelyeknek Erdélyben a XV—XVI. században virágzó rovásírásuk volt, amely a következő évszázadokban lassan megszűnt. A székelyek írásukat hun-székely rovásírásnak mondták.* Kézai Simon krónikája emlékezik meg róla először a XIII. század végén, de XV. század előtti rovásfeliratok nem maradtak fenn.

Sokáig kétségbe vonták a székely rovásírás hitelességét, mert a hamisítványok tömege akadályozta a tisztánlátást. Ma már olyan mennyiségben állnak rendelkezésünkre a felirati emlékek, hogy tudományos alapossággal vizsgálhatjuk, rendszerezhetjük a hiteles anyagot, és megoldhatjuk a felvetődő problémákat.

A székely rovásírásról eddig az volt az általános felfogás, hogy az magyar rovásírás, eredete pedig a türk rovásírás-rendszerekre megy vissza. Ez a megállapítás nem teljes mértékben helytálló, mert a székely és a magyar rovásírás rendszere egymástól eltérő, rovásjelek tekintetében is különbségeket mutatnak. Az eredet kérdése pedig revízióra szorul. Emellett is a Közép-Dunamedencében az utóbbi időben felfedezett avar és magyar írásrendszer.

Az avar írásrendszer 586 és 896 között volt használatban. Eddig ismert legfontosabb emlékei a jánoshida-tótkérpusztai avarkori temetőből előkerült, csontból faragott tűtartókon ördögüzést mutató sátánabrázolás és négy rovásjelből álló felirat. Továbbá a Szentcsanak-templom-területén avarkori temetőjében talált feliratos csontlap.

Mindkettőt 1968 folyamán sikerült megfejtenem, és ugyanakkor a magyar és a székely rovásírás alapján megállapítottam az avar rovásírás jeleit.

A magyar rovásírás felfedezése és megfejtése nagyrészt 1968-ban történt. Eddig 13 ilyen emléket ismerünk. Kettő (Deszk és Klárafalva) a XI.; egy (Székesfehérvár-Maroshegy) a XII.; négy (Ladánybene, Margitsziget, Pomáz-Klissza, Kunkerekégyháza) a XIII.; négy (Esztergom környéke, Mezőberény, Ladánybene, Hódmezővásárhely-Kenyereér dűlő) a XIV.; kettő pedig Csehszlovákiából (Felsőszemeréd), illetve a XVI. (Nagyszombat) századból származik. Ezek közül kilenc gyűrűfelirat, egy sírkő rovásfelirata (Margitsziget), egy edény-, egy templom-felirat, egy pedig — a nagyszombati — a vikingek amerikai felfedező útjáról készült térkép, magyar rovásírással, magyar nyelvű és norvég nyelvű felirattal.

A magyar rovásírásban egyaránt megtalálhatók az avar (onogur-hun) rovásírási rendszerek jelei.

A székely rovásírásnak három különböző korszaka állapítható meg.

Első korszaka (586—896) avar eredetű rovásjelekből áll. Rekonstruálható az avar írásrendszer megmaradt rovásjeleiből, valamint a magyar és a székely rovásírás egymással összhangban álló jeleiből. A szövegek sorvezetése eredetileg balról jobbra haladt, csupán a 2. korszak (türk, onogur-hun rovásírási rendszer) hatására változott át jobbról balra való írássá.

A székely rovásírás második (X—XIII. század) korszakának jeleit egy kihalt török nép (türkök, onogur-hunok) hagyták hátra számunkra, amelyek főként a ligatúrákban őrződtek meg, a XV. században már értelemvesztetten. A nagyszentmiklósi aranykincs rovásfelirataival mutatnak párhuzamosságot vagy azonosságot. Ez

* A vonatkozó fontosabb irodalom: *Sebestyén Gyula: A magyar rovásírás hiteles emlékei. Budapest, 1915* — *Németh Gyula: A magyar rovásírás. Budapest, 1934* — *Csallány Dezső: A székely-magyar rovásírás emlékei: A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve, 1960 (1963)* — *Csallány Dezső: A székely-magyar rovásírás történetéhez: Archaeológiai Értesítő, 1966. 36—46* — *Csallány Dezső: A nagyszentmiklósi aranykincs rovásfeliratainak megfejtése és történeti háttere: A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve, 1967. 31—84.*

az írásrendszer egy időre háttérbe szorította az avar eredetű írásrendszert, vagy ezzel a török írásjeleket összeolvasztotta.

A székely rovásírás harmadik (XIV—XVIII. század) korszakába sorozhatjuk be a legrégebb megmaradt rovásszöveget.

A KARÁCSONFALVI ROVÁSFELIRAT

Szőke István székelyföldi bölcsészethallgató 1944 júliusában Homoród-Karácsonfalván az unitárius templom tornyának második emeletén, az északi lőrésablak domborodó szemöldökkövén vésett rovásfeliratot talált. A torony csak 1495-ben készült el, ekkor kötötték be a régi faragott szemöldökkövet.

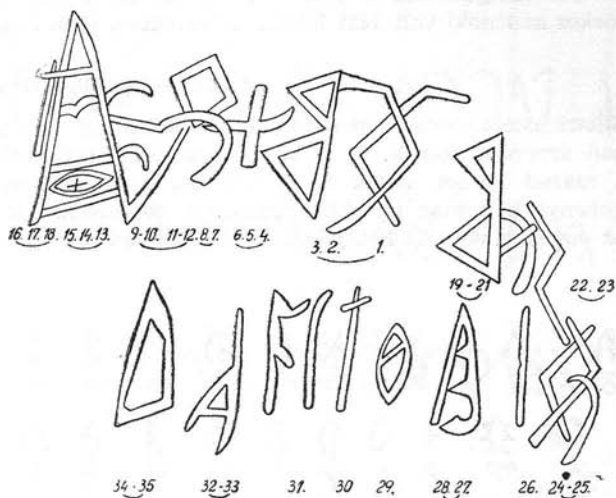
Németh Gyula publikációjában szövegmegfejtést nem adott, Franz Altheim pedig „protobulgár“ megfejtési próbálkozásával téves irányba vitte a kutatást, nem ismerte fel ennek székely eredetét.

A rovásfelirat rajzát mellékeltem közlöm. Megfejtését 1960-ban ismertettem.

A felirat 35 rovásjelből, illetőleg összevonásból áll. Megoldása:

Hom^oród-k^arácson-f^alviaiak mⁿd ök h^un-szék^elyírások

A domborodó kő felületéhez alkalmazkodó rovásírás sorvezetése jobbról balra halad, majd jobbról lefelé kanyarodik. Meglepő a ligatúrák összevonása, tornyozása. Itt fordul elő először a türk háromszögű k jele és a szamaritánus é jel.

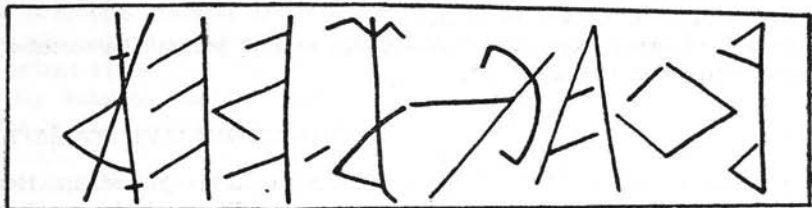

A karácsonfalvi rovásfelirat rekonstrukciója

A SZÉKELYDERZSI ROVÁSSOR

A székelyderzsi unitárius templom egy kis gótikus ablaknyílását olyan téglalappal zárták le, amelyen az alábbi rovásírási szöveg és évszám volt:

Miklós-kánt^or pap^atya

16 15 14 13 12 11 8 9 10 7 6 5 4 3 2 1

16 · 15 · 14 13 · 12 · 11 · 8 · 9 · 10 · 7 · 6 · 5 · 4 · 3 2 · 1

A székelyderzsi rovásfelirat helyreállított szövege

A korábbi olvasatok a téglafelületének kopottsága miatt tévesek voltak. A szöveg helyreállításakor, a kereten kívül letem meg az évszámot, amely a rovás-szöveg idejét is jól határozza meg. A székely rovásfelirat Balázs András unitárius esperes révén 1929-ben vált ismeretessé.

A szöveg helyes magyarázata szerint egy Miklós nevű papatyáról van szó, aki kántor (= énekes kanonok) volt 1431 körül. A szövegben több ligatúrát találunk.

A NIKOLSBURGI ROVASABÉCÉ

A herceg Dietrichstein család morvaországi, nikolsburgi várának könyvtára 1933-ban Svájcban árverésre került. A székely rovásírást tartalmazó pergamenlap, amely egy XV. század közepi kódex belső borítólapjához tartozott, vétel útján az Országos Széchényi Könyvtár birtokába jutott. A rovástechnikát illetően nagy jelentőségű ez az emlék, amely 46 betűjelből, betűösszevonásból és az „Amen” szóból áll.

⌘	X	X	⌘	⌘	Λ	⊗	⌘	1	X	†	⌘	⌘	↓	↓	↑	X	↓	
h	ety	aty	ngy	gy	g	f	e	j	and	d	nes	cs	ck	nc	c	b	a	
Y	Λ	Y	⌘	⊗	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	X	1	†
t	s	zs	r	k	mp	p	o	nje	ny	n	m	ty	l	unk	ak	l		
	⌘					⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	†
	tpr					amen	aly	st	zt	z	sz	u	o	v	u	nt		

A nikolsburgi ábécé

A nikolsburgi betűsor a következő:

a, eb, ec, enc, eck, ecs, encs, ed, and, ej, e, f, eg, egy, engy, aty (athý), ety (echech), eh, i, ak, unk, l, ely, m, en, eny, nj (nýe), o, ep, emp, ek, r, ezs, s, et, ent, u, ev, ũ, sz, ez, ezt, est, tprus (?).

A bolognai egyetem könyvtárában maradt meg a székely rovásírás legterjedelmesebb emléke. Marsigli, a kiváló hadmérnök és tudós, amikor a Székelyföld szorosait a török elől elzárta, lemásolta egy négyoldalas falécre rótt naptár szövegét, amely a római katolikus egyház állandó ünnepeit és névnapjait tartalmazta, a bibliai történetekből vett nevekkel, egyházi vegyes feljegyzésekkel, valamint a székely rovásírás ábécéjével együtt. Közlésüknél számos új megoldást adtam.

A székely rovásírás egyik legrégebb, fontos emléke, amely igen sok összevonást (ligatúrát) őrzött meg.

A BÖGÖZI FELIRAT

Egy gótikus templom freskóján újabb időben került elő egy rövid rovásfelirat: *Atya-Ist^{en}* olvasattal. Az eddigi megfejtők nem vették észre az *st* összevonásban a száras s jelét. A XV. századi rovásfeliratok csoportjába tartozik.

: JAMA : G O A F : Y A B : L C M

: X X K J Y I : F B F L : Y K H : L C H F

: H M G ◊ : C Y X L : A C C A I : X A B

: H Y A ^Δ X A B : L Y A J H

L Y A J H Y A B O A W

. F . Y . O O I A . F . L A

A csíkszentmártoni felirat

A CSÍKSZENTMÁRTONI ROVÁSFELIRAT

Tévesen csíkszentmihályi feliratnak tartották. Szilágyi Sámuel másolatában (1749) és a marosvásárhelyi Ismeretlen két másolatában (1751) maradt meg. Utóbbi másolata pontosabb, és a felirat helyét, Csíkszentmártont is közli. Az eddigi megfejtési kísérletek Szilágyi másolatára mentek vissza. Az én megoldásom:

1. Váronk ṡ meḡet ṡ Viság folyó ṡ egván ṡ
2. Jgy ironk ṡ ezert ṡ százegy ṡ esztendöbē ṡ
3. Mátyás ṡ János ṡ Sēbastion ṡ kovács ṡ
4. csinálták ṡ Mátyásmestert ṡ
5. Gergelymestercsinálták ṡ
6. G|ergely|.ij.a.s. i.ly.ly.alt.a.

A felirat szövegéből megállapítható, hogy mesteremberek 1501-ben, munkájuk befejeztével rovásfeliratot szerkesztettek, talányszerűen. Az első sorban a szöveg népdalszerű. Egyedül Csikszentmárton megett találjuk az ingványos *Fiság* (*Viság*) folyót. Az Anonymusnál szereplő *Igfon erdő*, mely folyómenti lapályi mocsári erdőt jelent, az *igván* szóra, rovásírásos adatunkra nézve magyarázatot nyújthat. Az *ijas*, *illyalta* szavak szokatlanok a *rovó* és *rötta* kifejezés helyett. A székelyek hosszúkás fadarabkákra, rovásjelekkel telerótt, kettéhasított nyílveoszökre is írtak, amelyeket az *ijas illyalt*, kilőt, továbbított. Átvitt értelemben az is *ijas*, aki a rovásírást a vesszőre vagy más anyagra felrötta. A kifejezési mód a székely rovásírással együtt elavult.

A CSIKSZENTMIHÁLYI FELIRAT

A csikszentmihályi templom kórusdeszkáin talált rovásszövegeket Cserei Farkas udvari tanácsos 1768-ban magával Bécsbe vitte. Értelmüket így magyarázták: „csináltatta Sándur 1111-ben“ és „ezen kép rámát csináltatta“. A helyes szövegük ma már nem ellenőrizhető.

A KONSTANTINÁPOLYI SZÉKELY ROVÁSFELIRAT

Ketei Székely Tamás a konstantinápolyi „Követek háza“ istállójának külső kőfalára véste fel 1515-ben a következő rovásfeliratot:

(1. sor)

Erz ocáz tizenöt esztendöben írták eszt.

László királybánt kevetét itt tartacsák eszt.

(2. sor)

Bilaji Barabás kető-esztendöjök it valt, nem tön császár.

(3. sor)

Kereji Székeli Tamás írtan eszt, Szelim-bék császár útjártában száz lovasal.

Olvasatom több helyen helyesbíti és értelmileg módosítja az eddigi magyarázatokat.

AZ ÉNLAKAI FELIRAT

Az énlakai templom mennyezetén látható rovásírásos szöveg olvasata:

Egy az Isten.

Georgyius Musnai diakon.

Muzsnai György rovásfelirata 1668-ból származik. Muzsnai a kisebb papirendhez tartozó diakónus volt.

CSÁNGÓ-SZÉKELY ROVÁSFELIRAT MOLDVÁBÓL

Radocsány (Rădăşeni) községben, őskori állatalakos mészkőbaltára került a XV. század végén egy rovásfelirat.*

EGYÉB EMLÉKEK

A felsorolt feliratok mellett még a következő, a székely rovásírás területéhez tartozó emlékek ismereteseek.

Bonyha, rovásjelek (XV. század). 1965-ben találták.

* Lásd László Attila: *Rovásfelirat Moldvából. Korunk*, 1969. 10.

Szamosközi István két feljegyzése (1587, 1604), melyet Szilágyi Sándor fejtett meg (1880).

Telegdi János Rudimentája (1598). Ez a fogarasi (1671), a giesseni (1709—1714), a hamburgi (1714), a marosvásárhelyi (1739), a nagyenyedi Borberek István-féle (1715) és Bod Péter-féle másolatokban maradt fenn.

Q J Y M T B 4 F
J 1 4 7 + 4) A M B A M T F H G Z A

Az énlakai felirat

Miskolczi Csulyak István két alphabétuma (1610—1638). 1928 óta ismeretes.

Komáromi Csipkés György emléksorai (1653).

A gyulafehérvári kollégium sáfárjának feljegyzései és ábécéje (1655). Herepei János fedezte fel 1934-ben. Publikáltam 1960-ban.

Kájonai János két ábécéje; egyik Telegdire megy vissza.

Hickes György oxfordi tanár betűsora, amelyet Harsányi Jánostól kapott (1673).

„*Magyar ÁBC*“ (1680).

Otrokocsi Főrös Ferenc betűmutatványa (1693).

Bél Mátyás Kapossi Sámuel-féle ábécéje (1718).

Sepsiszentgyörgyi rovásírásos feljegyzés-töredék (1718). Lelte Herepei János 1944 előtt. Publikáltam 1960-ban.

Rettegi István ábécéje (1740).

Marosvásárhelyi kézirat: Telegdi János, Kapossi Sámuel, Dési, Anonym, Udvarhelyi, Harsányi János, Bél Mátyás, Lipsius, Dobai István székely ábécéi (1753).

Ismeretlen rovásírásos ábécéje (XVIII. század).

Révai Miklós régi ábécéi (1803).

A NAGYSZENTMIKLÓSI ARANYKINCS ROVÁSFELIRATAI

A nagyszentmiklósi aranykincs 1799-ben került felszínre, amelyből 23 aranyedény a bécsi Kunsthistorisches Museumba jutott. A darabok száma eredetileg több volt. A kincs egyike a világ legkiválóbb ötvöskészítményeinek. Mintegy 150 munka foglalkozott eddig problematikáival, de sem népi, sem pedig időrendi helyzetét nem oldották meg. A kincs rovásfeliratait 1967-ben sikerült megoldanom és kapcsolatait tisztáznom.

A nagyszentmiklósi kincs feliratainak időrendje a XI—XII. századra állapítható meg, amellyel az edények készítése ideje is összhangban áll. A kincs a Csanád nemzetség tulajdonában volt, és bizonyára a tatárjáráskor (1242) rejtették el. Az edények készítése nagyrészt a XI. század második felére tehető, arra az időre, amikor a Csanád nemzetség két ágra szakadt, amikor a Béz-főág kivirágzott. A 2. számú korszok elkészíttetése is valószínűleg az ő nevékhöz fűződik.

A Csanád nemzetség második nemzedéke nagynevű elődjét, Csanád vezért kívánta az Ajtony elleni győzelem emlékekeppen megörökíteni, Ajtony levágott fejével együtt. Az ősanját pedig a Turulmadárral együtt.

A Csanádok az Árpádok rokonságához tartoztak, azonos volt a nemzetségi címerpajzsuk. Amíg azonban Álmos nemzetségénél a Turulmadár és Emese kapcsolatát csak a krónikák őrizték meg, addig a Csanádoknál ábrázolásban maradt meg a mondai emlék, a Csanádok ősanjára (Csanád vezér feleségére) vonatkoztatva. A kezében látható két zöldellő ág a nemzetség két viruló ágát szimbolizálja.

A Turulmadár-ábrázolás X. századi türkjeink régészeti hagyatékában hajkoronon is előfordul (Rakamaz).

A Csanádok kincse, rovásírása a honfoglaló türk nemzetségek legszebb és legfontosabb török nyelvű emléke, de már a kétnyelvűség korából.

A nagyszentmiklósi rovásfeliratok onogur-hun írásrendszerrel képviselnek és a Kubán-vidéki megoldatlan török nyelvű feliratokhoz kapcsolódnak.

A BATTONYAI TÜRK ROVÁSÍRÁS

Az Orchon—Jeniszej-vidék rovásírásrendszerének legtisztább képviselője a Kárpát-medencében. Ideje: XII—XIII. század. Jobbról balra való sorvezetésű a szövege.

A battonyai rovásfeliratú pecsétgyűrűt egy több telekre kiterjedő halom aljában, Ságvári utca 20. szám alatt lelték.

Rovásjelei és olvasata a következők:

44E H . 1 . 2 E H R Y O X °

Megoldása jobbról balra: *Dänäs-bäk pan äsz käperi*, vagyis, Dénes-bég pán esz géb-erí. Értelme: Dénes bég, a géb-nép ura. Ez az egyetlen forrás a *kábarokra* ~ *kéberekre* (gepidákra) nézve, ebben a korban.

*

Összegezve az elmondottakat, a mai Románia rovásírásos emlékei két csoportba sorolhatók.

Az első a *székely* rovásírás három korszaka.

Második a *nagyszentmiklósi* aranykincs rovásfeliratainak csoportja. Tulajdonképpen a kulturális központ figyelembevételével marosvári-csanádi rovásírásnak tekinthetjük.

A magyar és a székely rovásírás I. korszaka az avar rovásírás folytatása. A magyar közvetlenül ebből ered, a székely pedig az avar kulturális hatás révén közvetlenül a gepidákon át őrződött meg. Ezeknek a szibériai török rovásírás-rendszerekhez semmi köze, még az avar kori török nyelvű rovás emlékek eredete tekintetében sem. Az avar rovásírás ugor nyelvemléket őrzött meg számunkra.

A székely rovásírás 2. korszakának török nyelvű írásrendszere egy kihalt török nép (onogur-hun) írását mutatja. Azonosnak látszik a XI–XII. századi nagyszentmiklósi török nyelvemlékkel, amely az Árpád–Csanád rokonság onogur-hun rovásírás-rendszerét őrizte meg számunkra. Ezek a török nyelvű rovás szövegek és -jelek nem Ázsiából erednek, hanem a Kaukázus előterének, a Kubán-vidéknek török nyelvű rovásírás-rendszerét kapcsolják a Kárpát-medencéhez.

A székely rovásírás 3. korszaka ismét ugor nyelvű, de már nincs tudatában a rovásírás törvényszerűségének. A török korszakból csupán a *jobbról balra* való sorvezetést őrizte meg.

A battonyai türök rendszerű rovásírás jelentősége nemcsak írásrendszerének keleti kapcsolataiban áll, hanem a nyolcadik törzsként szereplő, a honfoglalásban részt vevő *kábar* ~ *kéber* (géb-nép, gepida) nép emlékének megörökítésében is. Törvényszerűnek látszik, hogy a nyolc(adik) törzs nevével van kapcsolatban a török eredetű elnevezése a *székelységnek* is; *szekir-el* „8. nép”.

Csallány Dezső

	A SZÉKELY ROVÁSÍRÁS I. KORSZAKA (I. 10 ^{sz})	A SZÉKELY ROVÁSÍRÁS II. KORSZAKA	A SZÉKELY ROVÁSÍRÁS III. KORSZAKA
a	q	< >	q : q
a'			
b	x	x x x	x
c			↑
cs		λ (s) : H	H
d	+	γ †	† : †
e	λ		
e'			x (e) x } SZAMARITÁNUS
f	o : ⊗	⊗	⊗
g	∧		∧
gy	/ /	†	† : †
h	x		x : x
i	avar 1		† : 1
i'			
j	1		1
k	avar H	↑	◇
k~		1 : x (nk > k)	1 : 2 : Δ ^{ok} Δ ^{ok} B ^{ok}
l	∩		∩ : A
ly	?	⊙	⊙
m	avar W	2x (mb)	2
n): ())
ny	D		D
o	J	J	
o'			3 : 3 : 3 : 3
ö			
ö'			2 : 2 : K : X
p	q	q	q : q
r	H	H	H : / :
s	λ : λ	λ	λ : λ : λ
sz			
t	γ	γ	γ
ty			x : x : x : x
u	W	W	
ú			W
ü	?		
ű			W
v		M	M
w	M		
z	H	H	13 : H B
zö			Y : Y